

УДК 330.332.14

**Л. А. Кравченко,
В. Є. Реутов****СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ:
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В АР КРИМ**

Анотація. Розглянуто проблеми стратегічного планування, проаналізовано показники та особливості розвитку економіки АР Крим, досліджено стратегічні пріоритети формування «точок зростання», що сприяють оптимізації використання економічного потенціалу регіону, розроблено напрями удосконалення механізму реалізації стратегії економічного та соціального розвитку з врахуванням регіональної специфіки.

Ключові слова: стратегічне планування, економічний потенціал, регіональний розвиток, «точки зростання», стратегія регіонального розвитку.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого зростання економіки України у посткризовий період вимагає реалізації стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, системну модернізацію економіки. Головними завданнями державної економічної політики є забезпечення реальної дієвості ринкових механізмів досягнення макроекономічної збалансованості на підґрунті поєднання зусиль держави та механізмів самоорганізації ринку, формування нової якості економічного зростання на основі раціоналізації використання національного потенціалу, формування нових конкурентних переваг у відповідь на конкурентні виклики посткризового світу.

Ситуація в регіональній економіці свідчить про збереження значних диспропорцій між різними регіонами країни в усіх сферах життєдіяльності суспільства — економіці, освіті, культурі, охороні здоров'я тощо. Наявність міжрегіональних диспропорцій негативно впливає на загальний соціально-економічний розвиток країни, перешкоджає створенню єдиного національного ринку, може провокувати появу дезінтеграційних тенденцій на регіональному рівні національної економіки, відтак потребує впровадження дієвих заходів державної регіональної політики, зорієнтованих на її зменшення.

Надзвичайно актуальним питанням для України є соціально-економічний розвиток регіонів із врахування основних ризиків й умов посткризового господарювання. Механізми та інструменти комплексної реалізації поставлених завдань стратегічного планування регіонального розвитку в Україні чітко не визначені, що обумовлює зростання інтересу науковців і практиків до вирішення важливих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку регіонів тісно пов'язані з необхідністю підвищення ефективності стратегічного управління, диверсифікації джерел фінансування регіональних проектів, реалізації принципів співпраці і співвідповідальності держави і регіонів. У наукових працях вітчизняних дослідників регіонального розвитку (І. Бережна [1], С. Біла [2, 19], В. Воротін [2], 3. Герасимчук [3], М. Долішній [4], Я. Жаліло [2] й ін.) актуальною для української дійсності залишаються концепції, що пояснюють, як ресурси регіонів визначають їх ефективність у динамічних умовах конкуренції. Формування нових, узагальнених поглядів на регіональний розвиток слід пов'язувати з появою наукових закладів, які проводять багатомірні дослідження цього явища (Інститут регіональних досліджень НАН України, Регіональний інститут державного управління НАДУ при Президенті України та ін.), а розвиток національної регіональної теорії також позитивно вплинуло нормативно-правове оформлення управління регіональним розвитком,

яке відображено в Законах України («Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні» та ін.) Останніми роками ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на активізацію потенціалу внутрішнього зростання регіонів, але питання щодо застосування ефективних інструментів вирішення соціально-економічних проблем розвитку регіонів досі залишається відкритим.

Матюю статті є дослідження особливостей реалізації в АР Крим стратегії економічного та соціального розвитку з урахуванням оптимізації використання наявного в регіоні економічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Практика активного регулювання економічного розвитку призвела до необхідності розвитку теорій регіональної політики, які покликані дати відповідь на два основні питання: економічний розвиток яких регіонів повинен стимулюватися державою; якими мають бути методи стимулювання економічного розвитку регіонів.

Протягом останніх десятиліть значну увагу в промислово розвинених країнах приділяють так званому ендегенному розвитку регіонів, що діє за принципом «розвиток регіонів — за свій власний рахунок». Відповідно до нього соціально-економічний розвиток регіону залежить від кількості і використання внутрішньо-регіонального економічного потенціалу.

Схожої точки зору дотримуються А. Ягідка, М. Діба, С. Кондратюк, які відзначають, що «регіональний розвиток повинен базуватися на основах саморозвитку і власного потенціалу території» [5, с. 34], з чим важко не погодитися. Так, ліквідація слабкої розвиненості регіону і скорочення міжрегіональних диспропорцій досягається не тільки через екзогенний імпульс зростання, а й через активізацію ендегенного потенціалу розвитку. Активізація внутрішнього потенціалу повинна досягатися через: усунення існуючих вузьких місць ендегенного розвитку; використання специфічних регіональних навичок і можливостей; ініціацію внутрішньорегіональної циклічності.

Теоретичні концепції регіонального розвитку продовжують розвиватися. В Україні після отримання нею незалежності проводяться активні дослідження проблем регіонального розвитку, які пов'язані з фундаментальними роботами М. Долішнього [4], С. Дорогунцова [6], Д. Стеченко [7] й інших вчених (табл.1) [8]. Це сприяло формуванню різних наукових підходів до розуміння суті регіонального розвитку.

Визначення терміну «розвиток» асоціюється з позитивними змінами, коли процеси розвиваються від простих до складних. Ми згодні з позицією А. Гапоненка, який визначає регіональний розвиток як комплексний процес зміни соціально-економічної, екологічної та духовних сфер, що призводять до якісних змін і поліпшення якості життя населення [9]. Відсутню при цьому інституційну складову розвитку регіонів вдало й обґрунтовано доповнює Т. Безверхнюк [10], яка вказує: це також система суб'єктно-суб'єктних відносин і державноуправлінського впливу.

Таблиця 1

НАЦІОНАЛЬНІ КОНЦЕПЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ [8, с.21]

Види концепції / підходу	Зміст концепції / підходу	Автори
Регіональна парадигма суспільного розвитку	Суспільний розвиток країни та регіонів, їхня структурна цілісність можливі з позиції діалектичної єдності цивілізаційних і національних аспектів історичного прогресу	А. Мазур
Нова парадигма економічного розвитку	Економічне зростання на підставі модернізації виробництва — органічна складова економічного розвитку всіх рівнів	А. Філіпенко

Закінчення табл. 1

Види концепції / підходу	Зміст концепції / підходу	Автори
Геоелектроніки	На регіональні умови господарювання суттєво впливають управлінські аспекти діяльності та світова господарська інтеграція	Б. Сухорівський [11]
Інноваційно-інформаційної конкурентності регіонального розвитку	Регіональна модель інноваційного розвитку як стимул такого розвитку передбачає узгодженість між бізнес-проектами та геоінформаційними технологіями	В. Котельников
Соціально-економічного розвитку в умовах підвищення екологічної безпеки	Посилення залежності економічного зростання й розвитку за рахунок екологізації усіх форм життєдіяльності	С. Дорогунцов, О. Ральчук [6]
Керованості регіонального розвитку	Регіональний розвиток, як об'єкт державно-управлінського впливу, обов'язково потребує адекватних методів регулювання стихійного саморозвитку	Т. Безверхнюк [10]

Історія свідчить, що докорінні перетворення соціально-економічної сфери дають необхідний ефект лише за наявності науково обґрунтованої стратегії, а в її складі — цілей і пріоритетних напрямів, що відображали б об'єктивні реалії та виклики часу. Найбільш адекватним інструментом для вирішення таких завдань, що дозволяє створювати умови для перспективного розвитку регіону на основі стратегічних цілей, здатним консолідувати зусилля влади та суспільства, є стратегічне планування (стратегування) — визнаний в світовій практиці елемент у системі управління.

Термін «стратегування» не має загальновизнаного визначення і використовується в науковій літературі по-різному: у вузькому сенсі — це сукупність стратегічного планування, прогнозування й управління, процес побудови стратегії, що включає визначення цілей, оцінку навколишнього середовища, вибір шляхів реалізації, побудову стратегічних карт та ін.; у широкому — сенс регіонального стратегування полягає у визначенні тієї економічної основи, тих цілей, які необхідно створити на території для формування повноцінної регіональної стратегії [12, с. 622]. Разом з тим, не зважаючи на величезний масив наукових публікацій, присвячених проблемам стратегічного управління, єдиної методології цього напрямку, що склалася, поки не існує. У літературі виділено наукові школи стратегічного менеджменту [13], моделі стратегічного планування, багато визначень поняття «стратегія» і видів стратегій [14, с. 32].

Як відомо, під «стратегією» розуміють загальний, багатосторонній план досягнення пріоритетних цілей; загальний не деталізований план якої-небудь діяльності, що охоплює довгостроковий період часу; спосіб досягнення складної та дуже важливої для суспільства мети (наприклад — зростання добробуту громадян країни), що не може бути чітко визначеним і конкретизованим, оскільки він корегується відповідно до умов господарювання, що постійно змінюються. Стратегія, як спосіб дії, є необхідною в ситуації, коли виникає дефіцит, брак ресурсів для її досягнення. Саме завдяки науково виваженій та обґрунтованій стратегії можливо налагодити ефективне використання наявних у країні (та регіоні) обмежених ресурсів, мобілізувати внутрішній матеріальний, управлінський, інноваційний потенціал для досягнення стратегічних цілей, що поставили перед суспільством (зрос-

тання конкурентоспроможності, досягнення стабільних темпів економічного зростання та сталого розвитку) [12, с. 622].

Стратегічне планування регіонального розвитку або процеси стратегічного планування територій (включаючи, регіони, райони, міста) набуло поширення та визнання тільки у 1990-і роки, що було викликане необхідністю адаптації до радикальних змін, які відбуваються в політичній, економічній, соціальній сферах життя національних економік, місцевих співтовариств і окремих громадян, пов'язаними з ускладненням механізмів управління в умовах посилення міжнародної конкуренції та загостренням структурних криз.

Слід зазначити, що в Україні процес створення цілісної системи регіонального стратегічного планування потребує удосконалення. Теоретичні розробки в цьому напрямі недостатні, а практика організації процесу реалізації конкретних регіональних стратегій обмежена і в основному зводиться до спроби адаптації зарубіжного досвіду до вітчизняних умов. В українській економічній літературі і досі залишається остаточно не вирішеним питання стосовно основних принципів стратегічного планування регіонального розвитку та визначення дієвих, ефективних інституційних механізмів реалізації стратегії регіонального розвитку, розкриття їх ролі у економічному, ринковому стимулюванні процесів оптимального використання наявного у регіонах економічного потенціалу як складової комплексного соціально-економічного розвитку регіонів.

Сучасні пріоритети стратегічного бачення розвитку регіонів у світовій економіці, особливо регіонів країн-членів Євросоюзу, базуються на таких принципах: підвищення рівня життя населення шляхом досягнення сталого економічного зростання; перехід на інтенсивний, постіндустріальний розвиток за рахунок стимулювання інноваційно-інвестиційних зрушень та формування нового технологічного способу виробництва. З огляду на важливе місце у стратегії розвитку всіх регіонів посідає проблема стимулювання ділової активності реального сектору економіки, підтримка підприємництва та самозайнятості населення з метою збільшення кількості робочих місць і гарантування економічної та соціальної безпеки регіону [15].

Стратегічне планування регіонального розвитку в Україні було запроваджено Законом «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8.09.2005 р. № 2850-IV. З цією метою розроблено Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2015 р., у якій були визначені ключові проблеми розвитку регіонів: низькі інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність; нерозвинена виробнича та соціальна інфраструктура; зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; слабкі міжрегіональні зв'язки; нераціональне використання людського потенціалу. Вирішити комплекс цих проблем передбачалося на підґрунті виконання стратегічних завдань: підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу; розвитку людських ресурсів; розвитку міжрегіональної співпраці; створення інституційних умов для розвитку регіонів [16]. Ці пріоритети були визнані домінуючими у більшості регіональних стратегій соціально-економічного розвитку до 2015 року, прийнятих майже в усіх регіонах України. Аналіз існуючих стратегій регіонального розвитку показує, що вони слабо орієнтовані на реалізацію: у них немає чіткої взаємоув'язки цілей і ресурсів для виконання цих цілей, а також відповідальності за їх невиконання. Крім того, в Україні поки що немає чіткої інституційної системи моніторингу та оцінювання результатів урядової діяльності, зокрема реалізації програмних документів, тому на сучасному етапі важко оцінити ефективність реалізації стратегій і внести необхідні корективи в процесі їх реалізації [17, с. 41].

Регіональні стратегії розроблені протягом 2005—2008 рр. орієнтувалися на умови розвитку, притаманні докризовому періоду; на зростаючий попит світових ринків на сировину та напівфабрикати, екстенсивний характер регіонального економічного зростання та витратний підхід до використання наявного на місцях наявного ресурсного потенціалу. Але традиційні підходи до вирішення проблем регіонального розвитку виявилися неефективними в умовах турбулентності економічного середовища. Фінансово-економічна криза відіграла для України роль каталізатора модернізації, спонукаючи до усвідомлення необхідності зміни моделі економічного розвитку. Втрата інерції традиційних чинників зростання змушує до розширення їх спектра через проведення системних економічних реформ, спрямованих на суттєве збільшення ефективності використання економічного потенціалу країни, підвищення рівня його капіталізації, запровадження новітніх дієвих інструментів економічного регулювання. Розроблення стратегії регіонального розвитку передбачає запровадження комплексного підходу до розвитку регіональних господарських систем, вирівнювання умов економічної діяльності на всій території країни, раціональне використання виробничо-ресурсного потенціалу регіонів і досягнення на цій основі сталого економічного зростання, підвищення добробуту та показників рівня життя громадян України [2, с. 278].

Залишається дискусійним питанням про механізм взаємоузгодження стратегій на різних рівнях управління. За результатами дослідження «Стратегічне планування регіонального розвитку: труднощі та досягнення», більшість експертів вважають, що в першу чергу має бути розроблена Національна стратегія розвитку країни (81,77 %), у другу — Державна стратегія регіонального розвитку (74 %), у третю — Стратегії розвитку регіону (70,3 %), потім — Стратегії розвитку районів (62,9 %) і міст — 74 %. Разом з тим, існує думка, що розроблення вищезгаданих документів повинне здійснюватися у протилежному порядку. Заслуговує на увагу думка експертів (7,4 %), що процес стратегічного планування повинен здійснюватися паралельно на всіх рівнях з відповідним взаємоузгодженням з інтересами і можливостями держави, з обов'язковістю зворотного зв'язку [18].

Світова фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. поставила перед регіонами України низку важливих завдань щодо необхідності внесення коректив у процес стратегічного планування регіонального розвитку. У посткризовий період на перше місце виходить проблема визначення стратегічних пріоритетів і напрямів розвитку регіону з урахуванням потенціалу внутрішнього ринку та максимізації використання переваг міжрегіонального та міжнародного співробітництва регіонів; пошук «точок зростання» на регіональному рівні та дієвих інструментів їх розкриття та стимулювання. Ці пріоритети регіонального розвитку тісно пов'язані з необхідністю підвищення дієвості договірного фінансування розвитку регіонів; потребою в оптимізації застосування апробованих світовою практикою регіонального розвитку організаційних та інституційних механізмів реалізації регіональних стратегій; пошуком нових джерел фінансування реалізації регіональних стратегій та необхідністю посилення відповідальності за їх виконання.

Існує кілька підходів до вирішення питання у який спосіб можна досягти стратегічні цілі, визнані пріоритетними для розвитку регіону але дискусія триває й досі. Перший підхід — подолання соціально-економічних диспропорцій розвитку регіонів шляхом вирівнювання основних макроекономічних показників регіонального розвитку. Другий підхід передбачає, що вирівняти всі диспропорції розвитку регіонів неможливо. Це пов'язано з тим, що в умовах глобалізації на регіональному рівні формуються локальні центри економічної активності — «точки

зростання», ареали розвитку, що «притягують» до себе ресурси, формують мультиплікативний ефект для регіональної економіки в цілому. Третій підхід — пошук нового оптимального варіанта поєднання перших двох підходів. У Стратегії регіонального розвитку мають бути закладені механізми стимулювання до утворення «точок зростання», розвиток яких активізуватиме процеси соціально-економічного зростання, а зрештою — сприятиме макроекономічній стабілізації та покращенню всіх показників соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому [19, с. 17].

«Точками зростання» на рівні регіональної економіки у світовій практиці традиційно вважаються: транспорт, дорожнє будівництво, комунікації, енергетичний сектор, екологічні проекти, у тому числі — проекти екологічної енергетики, дослідження та інновації [20, с. 41—42].

Акцентуючи увагу на оптимізації використання наявного в регіонах України економічного потенціалу, при розробки стратегій регіонального розвитку особлива увага приділяється пошуку «точок зростання», що не тільки оптимізують процес використання наявних місцевих ресурсів, «притягують» до себе ресурси прилеглих територій, але й залучають ресурси інших регіонів і сектору «закордон», посилюючи тим самим процеси кооперації та інтернаціоналізації виробництва.

Автономна Республіка Крим є одним із тих регіонів України, для яких проблеми диспропорцій у соціально-економічному розвитку є найактуальнішими. Особливий статус АР Крим і географічні особливості півострова створюють певні інституційні та економічні переваги й можливості для саморозвитку, які за умов цілеспрямованого та ефективного їх використання могли б стати передумовами успішного розвитку, суттєво вплинути на підвищення якості життя. Але досі вони використовуються не повною мірою. Динаміку соціально-економічний розвитку АР Крим характеризують: дисбаланси галузевого характеру, обумовлені особливістю розміщення продуктивних сил та економічного зонування Криму; дисбаланси системного характеру, що формуються під впливом синергетичної взаємодії усіх соціально-економічних проблем АР Крим.

Відомо, що рівень розвитку економіки в регіонах вимірюють у розмірі валового регіонального продукту (ВРП). Слід відмітити, що в АРК його обсяг ВРП в номінальному численні у 2008 р. склав 27365 млн грн і в порівнянні з попереднім роком збільшився на 6,6 %. У розрахунку на одну людину ВРП склав 13898 грн, що перевищує аналогічний показник 2007р. на 3324 грн, а в реальному численні — на 6,9 % (табл. 2, рис. 1). Доля регіону в загальному обсязі валового регіонального продукту України залишається незмінною і складає 3 %. За об'ємом ВРП у розрахунку на одну людину республіка займає 13 позицію в рейтингу регіонів України, по темпах зростання ВРП — 7 місце [21].

Таблиця 2

ДИНАМІКА ВРП В АР КРИМ

Рік	Номінальний ВРП, млн грн	Зміна реального ВРП %		Дефлятор ВРП %
		до попереднього року	до 2000г.	
2001	5492	108,9	108,9	123,5
2002	6033	103,2	112,4	106,4
2003	7309	112,0	125,9	108,2
2004	9901	108,5	137,7	124,8

Закінчення табл. 2

Рік	Номінальний ВРП, млн грн	Зміна реального ВРП %		Дефлятор ВРП %
		до попереднього року	до 2000г.	
2005	12848	104,0	142,2	124,8
2006	16044	106,7	151,6	117,0
2007	20874	109,0	166,6	119,4
2008	27365	106,6	176,3	123,0

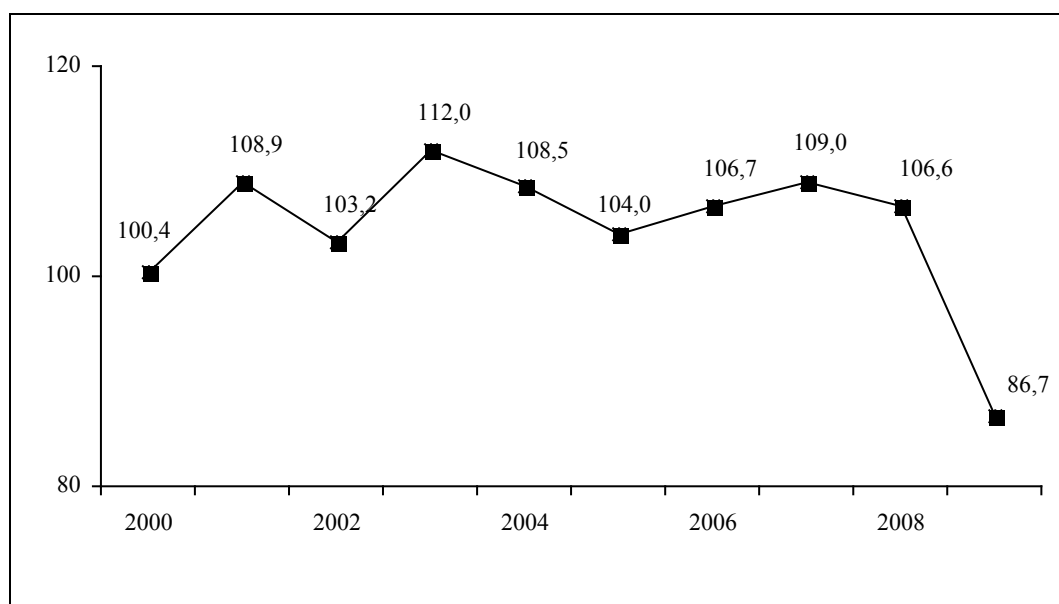


Рис. 1. Валовий регіональний продукт АР Крим (у % до попереднього року)

Сучасна структура економіки Криму склалася у 2002—2003 рр. на підґрунті докорінної та стихійної реструктуризації економіки в 1990-х роках. Якщо проаналізувати сучасну структуру економіки, то можна побачити, що харчова промисловість є першою за обсягами, але не є сьогодні точкою зростання, оскільки, на відміну від радянських часів, обслуговує переважно внутрішній попит населення Криму (табл. 3).

Таблиця 3

**СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗА ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ
(БЕЗ ВИРОБНИЦТВА ТА РОЗПОДІЛЕННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ, ГАЗУ ТА ВОДИ), % [21].**

	1985 р.	2001 р.	2009 р.
Харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів	43,9	40,0	51,6
Легка промисловість	7,5	0,9	0,1
Целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість	0,2	2,0	1,9
Хімічна та нафтохімічна промисловість	7,5	20,7	21,0
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	5,2	3,6	2,6
Металургія та оброблення металу	2,2	1,8	2,7
Машинобудування, ремонт і монтаж машин та устаткування	32,2	18,9	14,6
Інші види діяльності	1,2	12,2	5,4

Розглядаючи динаміку індексу промислової продукції за видами діяльності АР Крим зазначимо загальну тенденцію уповільнення темпів зростання (рис. 2).

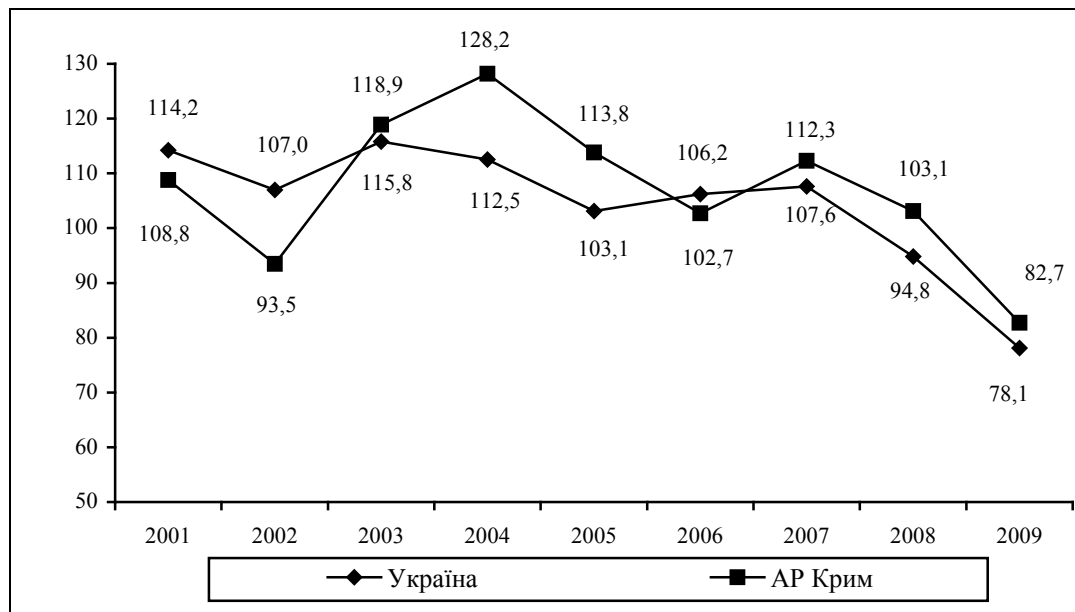


Рис. 2. Індекси промислової продукції (у % до попереднього року)

Отже, нами виявлено низку тенденцій розвитку економіки АРК, які обумовлені, головним чином, зниженням рівня попиту на продукцію, відсутністю доступного кредитування підприємств, а також наслідками фінансово-економічної кризи. Проте в 2010 р. спостерігається тенденція поступової стабілізації діяльності промислових підприємств, що підтверджується зростанням індексу обсягів виробництва промислової продукції в цілому по регіону за 7 місяців 2010 р., який склав 114,2 % по відношенню до аналогічного періоду 2009 р. [22]. Але для промисловості АРК ще й до сьогодні характерна: монофункціональна спеціалізація; монопольне становище на локальних ринках; застаріла матеріально-технічна база; висока енергоємність; низькі показники екологізації виробництва. У сільському господарстві відбувається орієнтація на використання монопольних переваг під час обслуговування рекреаційно-туристичного комплексу; низька якість переробки сільськогосподарської продукції; невідповідність міжнародним стандартам якості; слабка експортна орієнтація; низький рівень впровадження інновацій; незадовільний стан інфраструктурного забезпечення аграрного ринку. Недовикористання транспортно-транзитного потенціалу зумовлене: низькою пропускнуною спроможністю морських портів, залізничних мереж; невідповідністю транспортно-експлуатаційних характеристик світовим стандартам; транспортно-комунікаційна ізольованістю окремих територій; відсутністю оптимізованих транспортно-логістичних схем.

Є підстави зазначити, що виходячи із структури економіки Криму, характеру міжгалузевих відносин одним з визначальних секторів є санаторно-курортний і туристичний. Але, туристично-рекреаційний комплекс характеризує: екстенсивне навантаження на наявні рекреаційні ресурси, матеріально-технічну базу та інфраструктуру; орієнтація на агресивну цінову політику під час курортного сезону; ви-

сокий рівень тінізації. Динаміку зміни загального числа туристів в АРК відображено у табл. 4.

Таблиця 4

ДИНАМІКА ЗАГАЛЬНОГО ЧИСЛА ТУРИСТІВ У КРИМУ, МЛН ОСІБ [22]

Рік	1987	1995	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Всього туристів,	7,9	2,5	3,5	4,6	5,0	5,1	5,1	5,13	5,73	5,64	5,0	5,72
у т. ч. організованих	2,0	0,86	0,75	0,99	1,01	1,02	1,02	1,08	1,25	1,20	1,04	1,10
у т. ч. в санаторіях і пансіонатах				0,92	0,89	0,96	0,97	0,94	1,07	1,08	0,91	0,95

У 2010р. темп посткризового зростання надходжень до бюджетів від тих регіонів Криму, що мають курортно-туристичний сектор економіки, виявився значно меншим і склав 18,7 % — від них надійшло 2 407,1 млн грн, що на 378,7 млн грн більше, ніж у 2009р. (2 028,4 млн грн). Водночас, темп збільшення надходжень до бюджетів від решти регіонів Криму (які не мають курортно-туристичного сектору економіки) склав 27,3 % — тобто на 8,5 % більше.

Привертає увагу, що питома вага платежів до бюджету всіх рівнів від регіонів Криму, що мають курортно-туристичний сектор економіки, в посткризовому 2010 р. навіть знизилася і склала 46 % усіх надходжень по Криму (у кризовому 2009 р. — 47,8 %) [22].

Зазначені тенденції потребують цілеспрямованого застосування регулюючих механізмів до коригування регіонального розвитку на основі розроблення концептуально-теоретичних положень, узагальнень і практичного впровадження рекомендацій щодо удосконалення національної системи управління, його децентралізації з огляду на потребу зміцнення конкурентоспроможності регіонів.

Прийняття 22 грудня 2010 р. Верховною Радою АР Крим Стратегії економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим на 2011—2020 рр. (далі Стратегія), безумовно важлива подія у контексті системних перетворень економіки регіону. Вважаємо, що побудова Стратегії дає можливість чітко визначити параметри реалізації економічного потенціалу автономії, яка відносно виокремлена, а разом з тим є органічною складовою економічного потенціалу України. Також Стратегія дає можливість висвітлити різницю між поточним і перспективним станом усіх складових — економічного та соціального розвитку регіону, відстежувати ефективність державної політики щодо досягнення визначених цілей та пріоритетів розвитку.

Підкреслимо, що особливою ознакою Стратегії АРК є наявність стратегічної доктрини. Варто зазначити, що доктрина — це керуючий принцип, який не лише присутній у Стратегії, але й носить прогресивний характер порівняно з офіційними документами попередніх років, що мали такі ж назви. Вперше не лише на експертному, але і на державному рівні заявлено, що розвиток Криму потрібно розглядати в багатокутній рамці геоекономічної конкурентоспроможності Чорноморського регіону, місія Криму — представляти геополітичні та геоекономічні інтереси України в цьому регіоні світу. Фрагменти, які складаються у Чорноморський вектор Стратегії, присутні практично у всіх розділах документа. Науковий імператив даної проблематики підсилюється потребою для принципового доктринального положення створення дієвих організаційно-економічних механізмів реалізації зазначених стратегічних векторів, що у свою чергу вимагає створення моделі ефективного управління розвитком регіону.

Модернізація державної регіональної політики стане можливою тільки при юридичному закріпленні її змісту. Найефективнішою формою такого правового закріплення є документ нового типу — доктрина регіонального розвитку України як основний державно-управлінський документ, що визначає зміст державної регіональної політики та приводить у дію механізми її виконання. Із загальнонаукової точки зору під доктриною розуміють систему поглядів у деякій сфері. Але цілком очевидно, що для державного управління однієї тільки системи поглядів недостатньо. На нашу думку, необхідність прийняття такого документа диктується недостатньою системністю й послідовністю проведеної державної регіональної політики. Економічна ефективність прийняття Доктрини буде виражатися збільшенням ВРП на душу населення по суб'єктах України, скороченням дефіциту найменш забезпечених регіональних і місцевих бюджетів, у тому числі за рахунок поліпшення пропорцій розподілу дохідних джерел і розвитку власного дохідного потенціалу. Позитивна динаміка економічного розвитку регіонів дозволить у майбутньому зменшити обсяги прямої фінансової підтримки з бюджету, тим самим компенсувавши можливі додаткові витрати бюджету у зв'язку з реалізацією пропонувананих доктриною заходів у середньостроковій перспективі [8, с. 397—403].

Слід мати на увазі, що на успішність реалізації регіональної стратегії суттєво впливає її цільова складова. Стратегічною метою розвитку АРК вбачається досягнення стійкого зростання рівня і якості життя кримчан на основі збалансованої соціально-економічної системи інноваційного типу, що гарантує екологічну безпеку, динамічний розвиток економіки та реалізацію стратегічних інтересів України в Чорноморському регіоні. Цільове стратегічне бачення Криму в 2020р. як регіону, який: є новатором у впровадженні управлінських, соціальних і технологічних інновацій, спрямованих на стратегію випереджаючого розвитку, соціальну консолідацію і формування нової регіональної ідентичності; став на шлях економічного розвитку як конкурентоспроможний суб'єкт єдиного економічного простору України та Чорноморського субрегіону; гарантує безпеку життя і простір для реалізації професійного і творчого потенціалу; створює комфортні умови для перебування гостей регіону — споживачів рекреаційних послуг; є гарантом розвитку діалогу культур у Чорноморському макрорегіоні, забезпечує збереження різноманіття культур, що склались історично, створює умови для їх рівноправного розвитку, взаємозбагачення і міжнаціональної згоди; забезпечує збереження біорізноманітності у природі, екологічну безпеку навколишнього середовища; посідає лідируючі позиції у сфері впровадження моделі стійкого розвитку; сприяє реалізації міжнародного транспортно-комунікаційного потенціалу України в Чорноморському макрорегіоні; належить до групи високорозвинутих регіонів України за якістю життя і рівню соціальних стандартів [23].

Досягнення майбутнього Криму пропонується здійснювати шляхом реалізації комплексу інтегральних стратегічних цілей: впровадження інтенсивної моделі економічного зростання; освоєння потенціалу міжрегіональної кооперації; модернізація статусу АР Крим у міжнародному поділі праці; розвиток національного та міжнародного центру туризму та рекреації; забезпечення контрольованого та збалансованого просторового розвитку; забезпечення рівного доступу населення до бюджетних послуг; забезпечення соціальної консолідації та міжнаціональної згоди; забезпечення екологічної безпеки.

Стратегічні цілі набувають реалізації в межах наступних п'яти ключових стратегічних напрямів: реформування санаторно-курортного, туристичного секторів;

формування агросектору XXI століття; модернізація галузевої структури промисловості; розвиток транспортного потенціалу; створення середовища, сприятливого для життя. Економіка регіону розглядається у системному поєднанні її ключових секторів. За кожним із напрямів виокремлено систему пріоритетів і завдань, які базуються на реалізації цілей. Стратегія виходить з того, що конкурентними перевагами АРК у Чорноморському макрорегіоні є саме можливість синергетичного застосування галузевого різноманіття, а також розвиток коопераційних зв'язків з Україною.

Але всі вище зазначені стратегічні напрями розвитку регіональної економіки для досягнення бажаних результатів потребують кардинальної модернізації державного управління, оновлення системи регіонального управління, що передбачає застосування інноваційних підходів, які б активізували власний потенціал саморозвитку регіонів.

Етапність реалізації Стратегії визначається прогнозованою реакцією економіки АРК на заходи державної політики посткризового періоду, а також на заходи у сфері регіонального розвитку, що здійснюються виконавчою владою АРК відповідно до Стратегії. Етап перший — подолання кризових тенденцій і формування передумов структурних зрушень. Його необхідність зумовлена наслідками фінансово-економічної кризи та необхідністю їх подолання. Етап другий — активної структурної перебудови — має характеризуватися завершенням періоду дії інерції посткризового відновлення та концентрацією економіки на здійсненні позитивних структурних зрушень. Етап третій — перетворення структурних змін на основу стабільного прогресу регіону. Загалом у результаті реалізації Стратегії до 2020 р., за розрахунками, очікується збільшення ВРП в 1,8 разу порівняно з 2010р., продуктивності праці — в 1,8 разу, заробітної плати найнятих робітників — у 2,4 разу, інвестицій в основний капітал — у 3,8 разу [23].

Зазначені обставини зумовили необхідність досліджень, спрямованих на вироблення підходів, концепцій соціально-економічного розвитку Криму, які мали б своїм пріоритетом підвищення якості життя населення регіону. При цьому, максимізація соціального ефекту від економічного зростання має розглядатися не лише як самоціль, але й як засіб інвестування в соціальний капітал, без належної якості якого стале економічне зростання буде неможливим. Збільшення фінансування в розбудову об'єктів соціальної інфраструктури, міський розвиток, підтримку розвитку локальних центрів та агломерацій що дозволить не тільки вирішити блок соціально-економічних проблем, а й започаткувати певну спіраль розвитку, яка залучала б до процесів економічного зростання місцеві ресурси, формувала стимули до економічного зростання на регіональному рівні. Особливої уваги потребує і сільський розвиток, інвестування в об'єкти туризму, рекреації та культури тощо. Саме на цих «точках зростання» зроблено акцент у Стратегії, саме ці «точкові» проекти взяті за основу в процесі формування синергетичного ефекту економічного зростання Криму. З огляду на це, реформування управління передбачає активізацію внутрішніх точок економічного зростання в регіоні через: оптимізацію використання наявного економічного потенціалу; забезпечення інтенсивного характеру економічного розвитку; вирівнювання надмірних диспропорцій розвитку регіону; завершення реформ у базових галузях промисловості; створення сучасних виробництв, орієнтованих на локальні ресурси.

На думку більшості експертів, серед яких є науковці, представники органів влади та органів самоврядування, бізнесу, політичних партій та громадських організацій, щодо перспектив та умов реалізації Стратегії, необхідно повністю зосе-

редитися на розвитку в Криму рекреаційної сфери та пов'язаних із нею галузей. Разом з тим, галузі, діяльність яких може зашкодити розвитку рекреаційної сфери, мають перепрофілюватися або поступово зупинитися. Експерти також вважають, що основними галузями економіки Криму мають бути туризм і рекреаційна галузь, значно менше експертів віддають перевагу пріоритетності сільського господарства та альтернативної енергетики. Погляди фахівців на проблеми Криму та перспективи його розвитку в контексті прийняття Стратегії зосереджують увагу переважно на економічних аспектах, розглядаючи інші проблеми як такі, що характеризують «оточення» чи «умови» її реалізації. У такому випадку процес реалізації Стратегії має доповнюватися секторальними стратегіями в певних сферах.

Головними проблемами реалізації Стратегії є співвідношення між запропонованими сценаріями розвитку Криму та існуючими моделями соціальної та економічної модернізації, етапності реалізації Стратегії, перспективи досягнення синергетичного ефекту від використання географічного потенціалу АР Крим та міжнародної співпраці, оцінки відповідності реального ресурсного потенціалу Криму визначеним орієнтирам його розвитку, обрання стратегічних галузевих чи програмних пріоритетів тощо. Головні ризики реалізації Стратегії вбачаються у браку фінансових ресурсів, а також — у корупції в органах влади та органах самоврядування Криму. Разом з тим, визначення стратегічною метою розвитку Криму зростання рівня та якості життя, постановка таких амбітних завдань, як лідерство АРК у п'ять інноваційних підходах, спрямованих на стратегію випереджального розвитку, соціальну консолідацію, формування нової регіональної ідентичності, а також його роль як гаранта розвитку діалогу культур у регіоні, вимагає особливої уваги до проблем соціально-політичного та соціогуманітарного характеру [21].

В умовах загострення конкурентної боротьби за використання наявних на регіональному рівні ресурсів (у тому числі обмежених фінансових коштів) особливого значення набуває проблема визначення пріоритетів фінансування проектів регіонального розвитку. Це передбачає докладний аналіз межбюджетних відносин виходячи із вартісної оцінки самодостатності економічного потенціалу Криму та можливості фінансового забезпечення зростання суспільного добробуту.

Спроба системного виправлення структурних перекосів і стратегічних помилок минулих років почала здійснюватися в Криму із середини 2010 р. Показники розвитку республіки свідчать, що послідовне проведення економічних реформ у всіх сферах забезпечило зростання економіки Криму в першому півріччі 2011 року. Результати у санаторно-рекреаційній сфері, як реалізація першого стратегічного напрямку свідчать, що в Криму відпочило 1 млн 350 тис. чоловік (+5 %), відсоток завантаження санаторно-курортних установ у зимово-весняний період став рекордним за роки незалежності — 43 %, збір платежів від курортних регіонів зріс на 17 % (1,1 млрд грн), зросли надходження від туристичного збору, який лише за травень-червень 2011 року в три рази перевищив надходження курортного збору за весь 2010 рік. Від підприємств курортної галузі за січень-грудень 2010 р. надходження платежів до бюджетів всіх рівнів склало 320,6 млн грн (проти 270,7 млн грн за січень-грудень 2009 р.) — темп зростання 18,43 %. Водночас це становить лише 6,13 % надходжень до зведеного бюджету АР Крим (тобто від загальної суми надходжень від платників податків на території АРК). У 2009 р. цей показник становив 6,4 %. Привертає увагу, що посткризове відновлення у відносно розвинутих, але «моно туристичних» регіонах (Ялта, Алушта, Євпаторія — це близько 70—75 % туристичного потоку Криму) відбувалося значно повільніше, ніж у промислово-аграрних регіонах із меншою часткою туризму, а їх сумарний

внесок у формування доходів зведеного бюджету (без урахування трансфертів) складав у 2009 р. близько 22 %, а в 2010 р. — близько 20 % [22]. Другий пріоритет Стратегії — агросектор також демонструє позитивні результати. В рамках реалізації Стратегії розроблено проект програми «Розвиток аграрного сектора Автономної Республіки Криму на 2011—2013 роки». Програма побудована на кластерних принципах і передбачає основні заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки в автономії. Для регулювання ринку зерна передбачається створення цілого сільськогосподарського кластера на базі нового республіканського підприємства «Кримський зерновий елеватор», який стане однією з точок зростання зернового господарства автономії. Темпи зростання валової продукції сільського господарства за півріччя склали 103 %. Вперше за роки незалежності зібрано рекордний урожай ранніх зернових культур — більше 1,8 млн т при врожайності 31,8 ц/га. Валовий збір зерна перевищив рівень минулого року більш ніж на півмільйона тонн (39,3 %) за рахунок збільшення врожайності сільськогосподарських культур унаслідок наукового підходу до господарювання і сприятливих погодних умов.

Активно реалізується і третій пріоритет Стратегії — модернізація галузевої структури промисловості. За підсумками I півріччя 2011 року індекс обсягів промислового виробництва в АРК склав 106,7 % до аналогічного періоду минулого року. Зростання виробництва промислової продукції в республіці забезпечили такі базові галузі, як машинобудування і хімічна промисловість. За підсумками роботи хімічної промисловості індекс обсягів виробництва склав 110 %, у машинобудівній галузі індекс обсягів виробництва зріс до 131,3 % у порівнянні з відповідним періодом минулого року.

Формування сучасної транспортної інфраструктури, як наступного пріоритету Стратегії, є визначальним чинником розвитку інших секторів економіки, створення міжгалузевих кластерів і позиціонування Криму як важливого транспортного вузла. Транспортним комплексом за січень-червень 2011 р. перевезено 6 млн т вантажів, що на 19 % більше того ж періоду 2010 р. [22].

Комплекс заходів, відповідно до п'ятого пріоритету Стратегії — забезпечення середовища, сприятливого для життя, дозволив збільшити загальний об'єм продажів споживчих товарів за півріччя до 12,4 млрд грн, що більше показника аналогічного періоду 2010 р. на 16,4 %. Відповідно до Програми соціального захисту і зайнятості населення АРК на 2011—2013 рр. вперше виділена матеріальна допомога з бюджету республіки на придбання твердого палива 28 тисячам громадян (3,5 млн грн); понад 1 млн грн направлено на соціальні виплати.

У результаті зростання економічної активності прогноз кредитного рейтингу Криму за національною і міжнародною шкалою за рік було підвищено з «Стабільного» до «Позитивного». Це стало серйозним сигналом для вітчизняних і зарубіжних інвесторів, які почали в Криму реалізацію нових інвестиційних проектів, (у півріччі 2011р. автономія по припливу іноземного капіталу зайняла друге місце після м. Києва). Розроблена інвестиційна карта республіки, проведення відкритих земельних торгів, а також презентації економічного потенціалу Криму в Лондоні, Брюсселі і країнах СНД значною мірою сприяли тому, що в економіку регіону за півріччя поточного року поступило 11 млн долл. США інвестицій, що перевищує приріст іноземного капіталу за попередні чотири роки, проголошено безпрецедентну за обсягами програму державних інвестицій в інфраструктуру (1,2 млрд грн — у 2010 р., понад 1млрд грн — на 2011 р.). Усього із врахуванням внутрішніх інвестицій в економіку Криму в 1-ому півріччі 2011 р. було вкладено більше 400 млн дол. США [22]. Ми вважаємо означені тенденції доволі позитивні, які дають підстави сподіватися на перспективу подальшого поживлення економіки.

Надзвичайно важливим елементом розроблення стратегії регіонального розвитку є визначення інститутів, відповідальних за її реалізацію. В Криму існує Фонд регіонального розвитку, Агенція регіонального розвитку, які відіграють надзвичайно важливу роль, є посередниками між громадою та владою для здійснення необхідних соціально-економічних реформ на регіональному рівні.

Висновки. Таким чином, розвиток регіонів України на сучасному етапі ринкових реформ зіткнувся з низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовили його розбалансований, асиметричний та диспропорційний характер. Основою цього стала невизначеність стратегічних пріоритетів регіонального розвитку у кризовий та посткризовий періоди, неготовність регіонів до неухильно зростаючого конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за матеріальні, фінансові та людські ресурси, можливість ефективного використання геополітичного розташування регіональних систем і комплексів. Тактичні прорахунки регіонального розвитку України обумовлені переважно відсутністю чітко означених, науково обґрунтованих економічних і соціальних стратегічних пріоритетів, неврахуванням особливостей довгострокових тенденцій розвитку, що формуються та діють на посткризовому етапі модернізації економіки. Основні завдання регіонального стратегічного планування лежать у площині формування і реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку регіону з урахуванням особливостей економічного потенціалу та конкурентних переваг. З огляду на це, стратегічне планування та прогнозування розвитку регіонів повинно мати на меті: скорочення кількості документів, які визначають перспективи розвитку регіонів України; узгодження різнопланових цілей, що визначені у них; забезпечення єдності підходів, врахування всіх складових, що визначають специфіку розвитку країни та регіонів; оптимізація процедур розробки і затвердження регіональних стратегій. Отже для регіонів України нова стратегія — це найбільша регіональна інновація, що торкається фундаментальних засад територіальної розбудови і дає початок інноваційному потоку. Державна регіональна політика повинна базуватися на чіткому уявленні про цілі, шляхи, механізми трансформації регіональної системи і наявність необхідних ресурсів для її реалізації. Для вирішення проблем оптимального використання фінансового, ресурсного та людського потенціалу регіонів необхідно розробити нову парадигму регіонального розвитку [8, с. 195]. У сучасних умовах формування такої парадигми (у тому числі це стосується і Криму) має відбуватися паралельно з реалізацією сценарію модернізації, що базується на принципах інтенсивного типу економічного зростання. Успіх заходів залежатиме від багатьох чинників, головними з яких можна вважати системність та обґрунтованість стратегічного курсу, врахування регіональної специфіки та місцевого потенціалу, належне організаційне та ресурсне забезпечення.

Література

1. Бережная И. В. Теоретические аспекты определения экономической сущности понятия «региональная система» в контексте регионализации экономики / И. В. Бережная, О. Д. Захарова // Экономика и управление. — 2007. — № 1. — С. 46—50.
2. Державне управління регіональним розвитком України: [монографія] / за ред. В.С.Воротіна, Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2010. — С. 278.
3. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавідюк. — Луцьк: Надстир'я, 2006. — 244 с.

4. Долішній М. І. Основи регіоналізація: концептуальний підхід / М. І. Долішній, С. М. Злупко // Регіональна економіка. — 2003. — №3. — С. 7-20.
5. Ягодка А. Перекося региональной экономической политики государства / А. Ягодка, М. Дибя, С. Кондратюк // Экономика Украины. — 2004. — № 8. — С. 34.
6. Дорогунцов С. І. Управління техногенно-екологічною безпекою в парадигмі сталого розвитку / С. І. Дорогунцов, О. Н. Ральчук. — К.: Наук, думка, 2001. — 172 с.
7. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [підруч.] / Д. М. Стеченко. — К.: Вікар, 2006. — 396 с.
8. Реутов В.Є. Регіональний вимір трансформаційних зрушень економіки України: [монографія] / В.Є. Реутов. — Сімферополь: ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. — 432 с.
9. Гапоненко А. А. Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город / А. А. Гапоненко. — М.: РАПС, 2001. — 286 с.
10. Безверхнюк Т. М. Ресурсне забезпечення регіонального управління: теоретико-методологічні засоби: [монографія] / Т. М. Безверхнюк. — Одеса: НАДУ, 2009. — 320 с.
11. Сухорівський Б. І. Регіональна стратегія економічного розвитку України (теоретичні та прикладні основи геоekonomіки) / Б. І. Сухорівський. — К.: КНЕУ, 2000. — 454 с.
12. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інструменти, стратегії для України: монографія / О.І. Амоша, С.С. Аптекарь, М.Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. — Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. — С. 622.
13. Минцберг Г. Школы стратегий : пер. с англ. / Г. Минцберг, Альстрэнд, Дж. Лзмел. СПб.: Питер, 2000. 336 с.
14. Стратегический менеджмент / [под ред. А. Н. Петрова]. — СПб.: Питер, 2005. — 496 с.
15. The European Regional Development Fund // Офіційний сайт Європейської комісії. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/prord/prord_en.htm
16. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001.
17. Моніторинг та оцінювання стратегій і програм регіонального розвитку в Україні / М. Лендъел, Б. Винницький, Ю. Ратейчак. — К.: К.І.С., 2007. — 120 с.
18. Аналітичний звіт «Розвиток регіонів України» // Проект партнерства Канада-Україна «Регіональне врядування та розвиток». — Київ, 2007
19. Біла С.О. Інституційні пріоритети формування стратегії регіонального розвитку (теоретико-методологічний аспект) / С.О. Біла // Стратегія розвитку України (соціологія, економіка, право): Наук. журн. / Голов. ред. О.П. Степанов. — К., 2010. — № 2. — С.17.
20. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С.О. Білої. — К.: НІСД, 2011. — С. 41- 42.
21. «Якість життя жителів Криму та перспективи її покращення в контексті реалізації Стратегії економічного та соціального розвитку АР Крим на 2011-2020рр.» Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Крим: безпека і розвиток», 6 квітня 2011р. [Електронний ресурс] — Режим доступу:http://minek-crimea.gov.ua/files/file/prz_krym_2011
22. Інвестиційний портал / [Електронний ресурс] — Режим доступу:<http://invest-crimea.gov.ua>
23. Стратегия экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011—2020 годы / [Електронний ресурс] — Режим доступу:<http://invest-crimea.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 06.12.2011 р.